

اشک را چون لعل پروردن به خوناب جگر دیده را سودا گر یاقوت احمر داشتن

جواب: نوع تشبیه گسترده - اشک (مشبه)، چون (ادات تشبیه)، لعل (مشبه به)، پروردن با خوناب جگر (وجه شبه)

۱۲- تشبیه گسترده‌ای بسازید که دریا مشبه به آن باشد؟

جواب: قلب مادر همچون دریا عمیق است.

۱۳- در بیت زیر، تشبیه فشرده بلیغ (غیراضافی) را بیابید و ارکان اصلی آن را بنویسید.

منم کشتی در این بحر و نشاید که بر من باد سرگردان فرستی

جواب: تشبیه فشرده غیراضافی: منم کشتی: مشبه: من / مشبه به: کشتی

۱۴- تشبیه فشرده بلیغ (اضافی) در بیت زیر را به یک تشبیه گسترده تبدیل کنید.

از کیمیای مهر تو زر گشت روی من آری، به یمن لطف شما خاک زر شود

جواب: کیمیای مهر تشبیه فشرده اضافی است و تشبیه گسترده: مهر مانند کیمیا، با ارزش است.

تنظیم: روح انگیز راشدی **درس چهارم - سبک شناسی های قرن هفتم، هشتم، نهم (سبک عراقی)**

سال گذشته خواندیم که: "سبک، شیوه خاص یک اثر یا آثار ادبی" است.

سبک شعر، مجموعه ویژگی‌هایی است که شاعر در نحوه بیان اندیشه به کار می‌گیرد و شیوه بیان هر نویسنده یا شاعر، سبک شخصی اوست. و به همین دلیل، به تعداد شاعران و نویسندگان، سبک وجود دارد؛ اما در عین تفاوت، شباهت‌هایی نیز در نحوه بیان برخی شاعران و نویسندگان وجود دارد که آنان را در یک دسته جای می‌دهد.

سبک‌ها و دوره‌های شعر فارسی (براساس محیط جغرافیایی و تاریخی)

۲. سبک عراقی، از قرن ششم تا قرن دهم

۱. سبک خراسانی (ترکستانی) از آغاز تا قرن ششم

۴. دوره بازگشت؛ تمام قرن سیزدهم

۳. سبک هندی؛ از قرن دهم تا قرن سیزدهم

۶. دوره معاصر؛ قرن حاضر

۵. دوره مشروطه؛ مقارن با انقلاب مشروطه

ویژگی‌های سبک خراسانی را به تفکیک قلمروهای زبانی، ادبی و فکری آموختیم و در نمونه‌هایی بررسی کردیم. ویژگی‌های سبک عراقی را هم مختصراً در سه قلمرو زبانی، ادبی و فکری آموختیم و در نمونه‌هایی بررسی کردیم. در این درس ضمن یادآوری آن ویژگی‌ها، آموخته‌های خود را کاملتر می‌کنیم.

ویژگی‌های زبانی	ویژگی‌های ادبی	ویژگی‌های فکری
- چهارچوب کلی زبان مانند سبک خراسانی - کم شدن لغات اصیل فارسی و افزایش لغات عربی	- افزایش کاربرد غزل و گسترش آن و تثبیت تخلص در انتهای آن - رواج غزل عارفانه و عاشقانه	- تأثیرپذیری اندیشه و فکر از مسائل سیاسی و اجتماعی

- کاربرد حرف اضافه "در" به جای "اندر" - کاهش کاربرد حرف نشانه "مر" در کنار مفعول - آمیختگی مختصات نو و کهن در شعر (مهم ترین ویژگی زبانی سبک عراقی)	- کاهش کاربرد قصیده و خروج شعر از دربار - توجه به علوم ادبی، از جمله بیان و بدیع	- متعالی شدن معشوق تا حد یکی شدن با معبود (به جای معشوق زمینی در سبک خراسانی) - برتری عشق بر عقل - پرهیز از زهد ریایی - رواج اندیشه‌هایی چون: بی- اعتباری دنیا، اعتقاد به قضا و قدر - توجه به صفا و پالایش درون
--	---	---

مقایسه ویژگی‌های سبک عراقی و خراسانی

ویژگی‌های زبانی:

۱- چهارچوب زبان همان چهارچوب زبان فارسی سبک خراسانی است که تا حدودی مختصات جدیدی یافته است. اساساً مهمترین ویژگی زبانی سبک عراقی، درهم آمیختگی زبانی (بین زبان قدیمی خراسانی و زبان جدید) است.

۲- لغات فارسی اصیل قدیمی کم شده است و لغات عربی جای آنها را گرفته است. البته بیشتر این لغات عربی، لغات جاافتاده در زبان فارسی هستند نه لغات سخت و کم کاربرد.

مثلاً به این بیت از حافظ توجه کنید:

ای آن که ره به مشرب معشوق برده ای زین بحر قطره ای به من خاکسار بخش

می بینید که چهار لغت عربی، هر چند مأنوس، در آن استفاده شده است.

ویژگی‌های ادبی: از قرن ششم کم کم سلسله‌های بزرگ و پادشاهان ادب فارسی دوست از بین رفتند و پادشاهان جدید یا اصلاً دغدغه فرهنگ و ادب نداشتند و یا به علت نابسامانی‌های درون مملکت، فرصت پرداختن به این مسائل را پیدا نمی کردند. پس:

شعر این دوره از دربار خارج شد. قصیده که مناسب مدح پادشاهان بود، از رونق افتاد و غزل (عارفانه و عاشقانه) رواج یافت.

یکی از ویژگی‌های غزل رونق گرفته در این دوره، درج تخلص شاعر در بیت انتهایی غزل است.

تخلص: نام هنری شاعر است که معمولاً در آخرین بیت شعر (غزل) می آید.

به این ابیات توجه کنید:

سعدی اگر عاشقی کنی و جوانی عشق محمد بس است و آل محمد

گفتم زمان عشرت دیدی که چون سر آمد؟

گفتا خموش حافظ، کاین غصه هم سر آید

بر سر کوی تو چون خواجو اگر خاک شوم

به نسیم تو مگر زنده کند یاد مرا

در شعر این دوره استفاده از علوم ادبی؛ یعنی بیان و بدیع بیشتر شده است، یعنی شاعران از آرایه‌های ادبی (اعم از تشبیه، استعاره، کنایه، ایهام، جناس و...) بیشتر از شاعران قرون قبل بهره می برند.

این نکته خیلی واضح است ولی شاید پرسید طراحان سوال چگونه می توانند از این نکته استفاده کنند؟

ساده‌ترین راه این است که ابیاتی را انتخاب کنند که بسامد علوم ادبی زیادی دارند و در برابر ابیاتی که کمتر دارای آرایه هستند، قرار دهند. اینگونه، سوال به طوری با بخش آرایه‌های ادبی کتاب درسی ترکیبی می‌شود؛ پس باید روی آنها هم مسلط باشید.

مثال: این قطعه از رودکی را در نظر بگیرید:

زمانه پندی آزادوار داد مرا زمانه را چو نکو بنگری همه پند است

به روز نیک کسان گفت تا تو غم مخوری بسا کسا که به روز تو آرزومند است

می بینید که در کل این دو بیت، فقط یک آرایه تشخیص وجود دارد (این که زمانه به شاعر پند داده است).

حال این بیت حافظ را ببینید:

ای رخت چون خلد و لعلت سلسبیل سلسبیلت کرده جان و دل سبیل

در این بیت، دو تشبیه (رخ مانند بهشت و لب مانند چشمه گوارای بهشتی) و یک استعاره (لعل، استعاره از لب) و یک کنایه (سبیل کردن، یعنی نابود کردن) وجود دارد.

ویژگیهای فکری: فکر این دوره با تأثیرپذیری از مسائل سیاسی و اجتماعی، دست خوش تغییر شده است. از نظر توجه و چگونگی رفتار با معشوق، در دوره خراسانی، معشوق شاعر زمینی و دست یافتنی بوده است؛ از این رو شاعر احترام بسیار زیادی برای او قائل نیست و حتی خیلی از اوقات او را سرزنش و نکوهش می‌کند یا او را تهدید به ترک و تنها گذاشتن می‌کند.

به این ابیات فرخی، شاعر قرن ۵ توجه کنید:

آشتی کردم با دوست، پس از جنگ دراز هم بدان شرط که با من نکند دیگر ناز

ز آن چه کرده است پشیمان شد و عذر همه خواست عذر پذیرفتم و دل در کف او دادم باز

می بینید که شاعر با معشوق خود جنگ کرده و آشتی نموده است؛ اما شرط گذاشته که دیگر ناز نکند و او هم عذر خواسته و شاعر هم منت بر سر او نهاده و دل به او باز داده است.

حالا جناب سعدی را ببینید:

رای خداوند راست، حاکم و فرمانرواست گر بکشد بنده‌ایم ور بنوازد، غلام

ماه چنین کس ندید، خوش سخن و خوش خرام ماه مبارک طلوع، سرو قیامت قیام

سعدی با اغراق معشوق را زیبا و بلندقامت توصیف کرده و بنده و غلام اوست، حتی اگر او را بکشد.

بعد از حمله مغول‌ها و در نتیجه خدشه دار شدن غرور ایرانیان، نیاز به سخنان آرامبخش و توجه به امور اخروی، بیشتر می‌شود. یکی از پیامدهای این مسئله، توجه به تصوف (عرفان) است.

انواع ویژگی‌های فکری را با هم مرور می‌کنیم:

-بی اعتباری دنیا:

جهان و کار جهان، جمله هیچ بر هیچ است هزار بار من این نکته کرده‌ام تحقیق

-اعتقاد به قضا و قدر:

رضا به حکم قضا اختیار کن سعدی

که شرط نیست که با زورمند بستیزند

هرچه از دوست رسد نکوست:

میان عیب و هنر پیش دوستان کریم

تفاوتی نکند چون نظر به عین رضاست

-پرهیز از زهد ریایی:

آتش زهد و ریا خرمن دین خواهد سوخت

حافظ این خرقة پشمینه بینداز و برو

-برتری عشق بر عقل:

حریم عشق را درگه بسی بالاتر از عقل است

کسی آستان بوسد که جان در آستین دارد

مقایسه ویژگیهای فکری سبک‌های خراسانی و عراقی

سبک خراسانی	سبک عراقی
ستایش خرد	ستایش عشق
شادی‌گرایی	غم‌گرایی
رواج روحیه حماسی و پهلوانی	رواج روحیه عرفانی و اخلاقی
زمینی بودن معشوق	آسمانی بودن معشوق
بازتاب اندک علوم در شعر	بازتاب بیشتر علوم در شعر

ویژگی‌ها و مختصات نثر سبک عراقی:

ویژگی‌های زبانی	ویژگی‌های ادبی	ویژگی‌های فکری
ضعف نثر فنی و گرایش به ساده نویسی	کاسته شدن از نفوذ و سیطره زبان عربی (به دلیل سقوط بغداد به دست هلاکو) و انحطاط زبان عربی	کاهش صحت و اتقان مطالب و بروز ضعف و انحطاط فکری
بازگردانی آثار از نثرهای فنی به نثر ساده	عدم تمایل ادبای بزرگ به تألیف آثار به زبان عربی	ضعف و سستی تحقیق و تتبع به علت از میان رفتن حوزه‌های علمی و نبودن استادان بزرگ
رواج اسلوب سازی در تاریخ نویسی	صنایع ادبی جایگزین تعمق و تفکر شد.	کمرنگ شدن عرفان واقعی و اصیل با کنار آمدن مدعیان عرفان با مغولان
بروز ضعف و سستی در ساخت دستوری جملات. رواج و افزایش کاربرد واژگان ترکی و مغولی مانند: قشلاق و قشون	گرایش به ظاهرسازی صنایعی چون: معماپردازی و اشعار ذوقافیتین	درسی کردن و شرح اصطلاحات عرفان و پیچیده جلوه دادن مفاهیم آن

خودارزیابی

۱) شعر زیر را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

آن یکی آمد در یاری بزد	گفت یارش کیستی ای معتمد
گفت من، گفتمش برو هنگام نیست	بر چنین خوانی مقام خام نیست
خام را جز آتش هجر و فراق	کی پزد کی وارهاوند از نفاق
رفت آن مسکین و سالی در سفر	در فراق دوست سوزید از شرر
پخته شد از سوخته پس باز گشت	باز گرد خانه انباز گشت
حلقه زد بر در به صد ترس و ادب	تا بنجهد بی ادب لفظی زلب
بانگ زد یارش که بر در کیست آن؟	گفت بر در هم تویی ای دلستان

الف) دو مورد از ویژگی‌های زبانی ابیات بالا را بنویسید. چهار چوب زبان همان چهار چوب فارسی قدیم یعنی زبان سبک خراسانی است که تا حدودی مختصات جدیدی یافته است. به کارگیری حرف نشانه مر در کنار مفعول جمله کم شده است.

ب) ویژگی فکری حاکم بر شعر چیست؟ پرهیز از زهد ریایی. توجه به صفا و پلایش درون، برتری عشق بر عقل و امثال آنها مفاهیم عمده این دوره را رقم می‌زنند.

پ) دو مورد از ویژگی‌های ادبی شعر را بنویسید. توجه به علوم از جمله بیان و بدیع بیشتر شد. شعر این دوره از دربار خارج شد قصیده از رونق افتاد و غزل عارفانه و عاشقانه رواج یافت.

ت) بیت پایانی را تقطیع هجایی کنید و در جدول بنویسید:

بان گ زَد یا رَش کِ بَر دَر کی سِ تان

گُف ت بَر دَر هَم تَ یِ ای دِل سِ تان

_ _ U _ _ U _ _ _ U _

۲) چرا در عصر مغول و تیمور تاریخ نویسی رواج پیدا کرد توضیح دهید. تاریخ نویسی از اوایل دوره مغول به سبب علاقه شدید آنان به ثبت وقایع مربوط به پدران و اجدادشان شروع شد و در دوره تیموری هم ادامه یافت.

۳) ویژگی‌های زبانی ابیات فردوسی و حافظ را در مثال‌های زیر با یکدیگر مقایسه کنید.

چنین گفت رستم به آواز سخت که ای شاه شادان دل و نیک بخت

اگر جنگ خواهی و خون ریختن بر این گونه سختی بر آویختن

بگو تا سوار آورم زابلی که باشند با خنجر کابلی

بر این رزمگه شان به جنگ آوریم خود ایدر زمانی درنگ آریم

فردوسی

کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد

یک نقطه از این معنی گفتیم و همین باشد

از لعل تو گر یابم انگشتی زنهار

صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد

غمناک نیاید بود از طعن حسود ای دل

شاید که چو وایینی خیر تو در این باشد

هرکاو نکند فهمی زین کلک خیال انگیز

نقشش به حرام ار خود صور تگر چین باشد

حافظ

لغات فارسی اصیل قدیم کم شده است/ «می» اندک اندک جای «همی» را گرفته است/ در «در» به جای «اندر» در حال جایگزین شدن است/ لغات فارسی اصیل قدیم کم شده و بجای آنها لغات عربی گرفته شده است.

۴) یک مورد از ویژگی‌های فکری بیت‌های زیر را بنویسید. سپس تشبیه‌های موجود را بیابید و نوع آنها را مشخص کنید.

آتش است آب دیده مظلوم / چون روان گشت خشک و تر سوزد

تو چو شمعی از او هراسان باش / کاول آتش ز شمع سر سوزد

معشوق شاعر، زمینی و دست یافتنی بود/ در شعر این دوره مقام معشوق اندک اندک متعالی می‌گردد/ اعتقاد به قضا و قدر رواج بیشتری می‌یابد/ توجه به امور اخروی بیشتر می‌شود.

آتش: مشبه به / آب دیده مظلوم: مشبه / چون روان گشت خشک و تر سوزد: وجه شبه و تشبیه گسترده / تو: مشبه / چو: ادات تشبیه / شمعی: مشبه به / کاول آتش ز شمع سر سوزد: وجه شبه و تشبیه گسترده

۵) ویژگی‌های فکری متن زیر را بنویسید. بدان که شریعت گفت انبیاست و طریقت کرد انبیاست و حقیقت دید انبیاست. سالک باید که اول از علم شریعت آنچه مالا بد است بیاموزد و یاد بگیرد و آنگاه از عمل طریقت آنچه مالا بد است به جای آورد تا از انوار حقیقت به قدر سعی و کوشش وی روی نماید.

به علت متواری ساختن فضلا و نابودی کتابخانه‌ها از صحت مطالب کاسته شد به علت نبودن استادان بزرگ و از بین رفتن مراکز علمی تحقیق در بین علما و ادیبان تضعیف شد.

۶) پایه‌های آوایی در بیت دوم شعر فردوسی (خودارزیابی ۳) مشخص نمایید.

اَ گر جَن گِ خا هی یُ خون ری خ تَن

بَ رین گو نِ سَخ تی بَ را وی خ تَن

_U / _ _ U / _ _ U / _ _ U

درس پنجم: پایه‌های آوایی همسان (۱)

تنظیم: لیلا شکری از کندوان

تک لختی

دولختی (دوری)

همسان

ناهمسان

وزنهای